Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

संवत १८७३ मिश्र शिवप्रसादेनालेखि पत्रसंख्या २०

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्रीगणेशाय नमः॥ नत्वा गुरुं वैद्यनाथः पायगुंडो यथामति। व्याचष्टे स्वल्पदुःश्लोकान्बालधीरीतिसिद्ध
ये॥ यायाद्वः कारणोरणोरणरणोरारणोरणोवारणोदत्तायेनरमारमारमरमारामारमासारमा॥ सः श्रीमान्
दयोदयोदयदयोदायोदयोदेदयोविष्णुर्जिष्णुरभीरभीरभिरभीराभीरभीसारभीः॥१॥ पायात् । वः । कारणः । अरणः
रणरणः । राणः । रणोवारणः । दत्तायेन । रमा । आर । मारं । अरमारामा । रमा । आस । आरमा । सः श्रीमान् । उदयोद
योः । अरदयदयः । दायोदयोदेदयः । विष्णुः । जिष्णुः । अभीरभीः । अभिरभीराभीरभीसारभीः । इति पदविभागः ।
सः तत्त्वमसीत्यत्र तत्पदवाच्यसर्वज्ञत्वादिविशिष्टात्मा विष्णुः वेवेष्टि व्याप्नोतीति व्यापकः नारायणः वः अवि
द्याविशिष्टाभिमानिनो युष्मान् पायात् रक्षतु । अनेन नारायणशिर्द्धाश्रुत्यादिसिद्धं उत्पत्तिस्थितिप्रलयादिक
र्तृत्वं भगवति प्रतिपादितं । दशावतारजनकत्वं च वपीति विशेषणमुखेनाह । कथंभूतः सः कारणः कं जलं रणति भ
क्षपति गच्छतीति वा कारणः जलमत्स्यः जलचरो वेत्यर्थः । कः रणारणगतो । कण धातोर्भ्वादिर्गत्यर्थात् अनेकार्थ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नलावण्यैकनिधिप्रद्युम्नजनकत्वमावतारित्वंध्वन्यते·गत्यर्थस्यऋच्छतेर्लिटिआनेतिरूपं।अनेनश्री
२ कृष्णोपिभगवान्त्वमेवेतिध्वनितं।४।पुनःसकः।आरमाः।अरीणांसमूहः।आरं।आरंमोनातिहिनस्तिसः।आ
रमाः।तेनआरमा।एतेनकिंविशिष्टः·परशुरामः।आरमाइतिप्रथमांतत्वेनव्याख्यानंभ्रमम्।मूलमेकेपास्तमविशेष्य
स्यपेनेत्यस्यतृतीयांतत्वात्।लक्ष्मणेनैवनिर्वाहेऽध्याहारेणव्याख्यानस्यात्यंतानुचितत्वाच्च।आरपूर्वकात्हिं
सा सार्थकात्मीनातेर्विचिमीनातिमिनोतीत्यादेर्आरमाः·विश्वयावतत्तृतीयांतमेतत्।अरिरूपक्षत्रियघातकेन
येनपरशुरामेणास्ताःसकलराज्यलक्ष्मीर्ब्राह्मणायत्तांप्रापादिता।रमालक्ष्मीः।आरमाःरमानविद्यतेरमाल
क्ष्मीर्येषांतेअरमाःनिर्धनाःब्राह्मणाःभिक्षुकाःतान्आरमयतिआह्लादयतिसाअरमाःरमाआङ्पूर्वोनरम
तेर्णिचिमित्वान्ह्रस्वत्वेचततोणिजंतात्पचाद्यचिटापिरूपमेतत्।द्विजानांहृष्यत्रीआसवमृवेत्सर्थः।धातूना
मनेकार्थत्वेनसत्तार्थकस्यअस्यतेर्लिटिरूपं।तद्दर्पकमव्ययंवाबोध्यम्।अनेनक्षत्रियांतकमहोदारपरशुरामा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्वेन भक्तरक्षणार्थी ह्यापचाघश्चिरूपं। अनेन मत्स्यकूर्मावतारौ त्वं व्यज्यते। वेदसंरक्षणार्थमाघः पृथ्वीधारणार्थं द्वि
तीय इति पुराणेषु प्रसिद्धं ॥१॥ पुनः कथंभूतः सः अरणः न विद्यते रणः संग्रामो यस्य सः विनायुद्धं बलिं
निगृहीतवान् अनेन वामनावतारस्त्वं व्यज्यते ॥२॥ यत्तदोर्नित्यसंबंधात्सकः यस्य रणः रणारणः रणो वार
णः यस्य विक्रमो रणं रणो यस्यायं रणासंबंधी रणारणः अट्टाट्टहासः सहासभैरवनादः कर्त्तारणाय युद्धं कर्त्तुं आवर्त्तेशारं
कुर्वीति आकारयंतीत्यर्थः तेरणावः आङ्पूर्वात् शब्दार्थकात् ग्वादेर्डित्वात् ह्रस्वांतात् डङ् धातोर्विच्प्रिगुणो आरणः सह
एङिति पररूपे पुनाररणाशब्देन अरोमाङोश्चेति पररूपे गोशब्दवत् रणो शब्दो वोध्यः तान् रणः द्वितीयांतमेत
त् महायोद्धृन् वारयति भयात् पलायनं कारयति सः रणोवारणः रणलालसान् रिपून् विद्रावयतीत्यर्थः। अनेन
नृसिंहावतारस्त्वं व्यज्यते नृसिंहरूपेण भगवता उपाद्यायेव शस्त्रादिकं नखैरेव विध्वंसनं कृतं ॥३॥ पुनः सकः यस्मा
त् रमा लक्ष्मीः मारंकं दर्पावतारं प्रद्युम्नं आरराप। यज्जन्येन प्रद्युम्नेन मनोहरता लोके [illegible]ऽभूत् ईत्यर्थः। अने

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

वंतारित्वंसूचितं॥५॥ एवमपिदानक्षीरोत्तरदातृत्वैधर्म्यंदर्शयति॥ पुनः सकः श्रीमान् नित्यंश्रीर्यस्य सः परमैश्वर्यसं
पन्न इत्यर्थः॥ पुनः सकः उदयोदयः आपि इत्यागमत् इति अप अयते र्गत्यर्थकादात्मनेपदिनः पचाद्यचि अ
यवानज्पूर्वात्याते केऽश्विवारूपं नायासीदत्रायदित्ययः अप्राप्तः॥ गतो वा मग्नः इति यावत् उदयो आविर्भावो
यस्य तत्॥ अयोदयं मम भूधरादिजन्तूद्धृतं उद्धारितं जलात् उपरि आनीतं येन सः अनेन जलनिमग्नपृथिवीपर्वताद्यु
द्धरणकर्तृवराहावतारः सूचितः॥६॥ पुनः सकः अदयदयः न विद्यते दया येषां ते अदयाः निष्करुणाः हिंस्राः तेषु द
या यस्य स अदयदयः जीवमात्रदयालुरित्यर्थः॥ अनेन नैहिंसा परमो धर्म इत्यादि सास्त्रावलंबिबौद्धावतारित्वं ध्वनितं
॥७॥ अदयेषु निष्करुणेषु पापिजनेषु दयते हिंसनं करोतीति अदयदयः कलियुगांते पापिष्ठनाशकत्वेन कल्क्यवता
रित्वं च बोद्धव्यं॥८॥ पुनः सकः दायोदयोदयः उद्धृतं अपोलोहं येस्ते उदयसः दायाय भागाय पित्र्यांशाय उदयसः दा
योदयसः राज्यं गृहीतुकामतपोद्धृतशस्त्राः कौरवाः पांडवा वा तान् द्यति अवखंडयतीति दायोदयोदः द्यतेराते नुप

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दपेतेर

तिकेरूपमेतत्।तस्मिन्नर्जुनेदुर्योधनेवाकृपांकरोतिसद्दायोदयोदेदयःतत्सुरूषेकृतीतिसत्तम्याऽव्वलुक्।अनेनाथव्या
३ रव्यानेदुष्टनिर्दलनेधर्मस्यापकक्रस्तसाहचर्याद्वितीयव्याख्यानेसाहचर्यविनेववलरामावतारित्वंव्यज्यते।पुनःकथं
सःजिष्णुःजयनशीलइत्यर्थःअनेनसर्वोत्कृष्टरावणजेतृत्वेनरामावतारित्वंसूचितं।पुनःकथंसःअभीरुभीःभियंरांति
ददतितेभीराःभीरूपेकर्मण्युपपदेरादानार्थाद्रातेराताेनुपसर्गइतिकेआतोलोपइत्यालोपेभीरइतिरूपं।पंचम्यंतेन
तेनभीशब्दस्यसमासःतथाचपरदाराप्रहरणाद्युपद्रवदापिरावणादयःभीराभयानकाःतेभ्यःभीःभीरभीःनविद्य
गी तेभीरभीर्यस्यसंभीरभीःसर्वतोभयशून्यइत्यर्थःअनेनापिरामावतारोबोधितःअस्यैवा भिरभीत्यग्रिमंविशेषणं।
अभिरभीराभीरभीस्सारभीःभियःइरते ऋच्छंतिवाप्राप्नुवंतीत्यर्थःभीरूपेकर्मणिउपपदेईतेःकर्मण्युपपदेइ
ऋच्छते मूलविभुजादित्वात्केवाभीरइतिरूपं।अभितःरायंतिरक्षरक्षेत्यात्कौ रांतितेअभिराःअभीत्युपसर्गपूर्वात्
शब्दार्थकरायतेरादेच्चइत्यात्वेसुपीतियोगविभागात्केआलोपेचअभिरइतिरूपं।ततःअभिरोश्च तिकर्मधारयःअभिर

अभितस्थतेभीरा१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भीराः पूर्वं समयाक्रांतः संप्रति शरणार्थिन इत्यर्थः। अभियं राति ददातीति अभीरः अभिरभीराणां अभीरः अभयप्रदः अ
भीरभीराभीराः रणपराभूतानां रक्षः स्से ताक्रोशतां शरणागतविभीषणादीनां च रक्षणाकर्त्तेत्यर्थः भियं स्यति नाश
यतीति भीस्य कुतो भयं निर्भीकमित्यर्थः भीरूपिकमेरगुपपदे स्यतेराद्वेच इत्या त्वे आतोनुपेतिके भीसेति रूपं। अरीणां
समूहः आरं भीसं च तत् आरं च भीसारं तत् बिभेति अत भीवितरापर्थकात्विभेतेक्किपि रूपं भीषयतीत्यर्थः भीसार भीः
असुराणां मरिवृंदं भयभवनं करोतीत्यर्थः। अभिरभीराभीरश्चासौ भीसारभीश्च स तथोक्तः एवं दशावतारा आख्याताः
यद्वा अभीरभीरभिरिति पदच्छेदः न भीराः भयानकाः अभीराः परदारापहारणाद्विजभयप्रदाना रावणादयस्तेषां भीस्त
स्यै रम तेराम स्ये न वर्त्ते तेजन्म नाशकरी भवतिस अभिरभीरभिः रामचंद्र इत्यनेन ध्वनितं अभीराभीराभीरभीसारभी
रिति द्वितीयः पदच्छेदः अनेन कल्क्यवतारो बोधितः न भीराः भयशालेभावेंतः स्तूराः आभीराः आं इ ईषद् पर्थे ईषद्भया
नकाः कातरा इत्यर्थः द्वंद्वः तेषामपि भियं सारयंति प्रयच्छति एवंभूता भीसाराः म्लेच्छादयस्तेषां भीर्यस्मात् सर्वेषामेव
भयजनकाः म्लेच्छादयस्तेपि भगवता कल्किना निग्रहिता इति प्रसिद्धं एतद्व्याख्यानेऽप्र्ययदयइति पदेनाद्रत्तिः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

४ कल्पेति बोध्यं ॥ एवं लीलावशाद्दशावतारधारी स्वप्रकाशो व्यापकश्चिदानंदघनो भक्तानुकंपी हरिः पायादिति संसा
रं तिहन्तस्तान् जनान् दृष्ट्वा परमकारुणिकः कश्चित्कविः प्रार्थयते इत्यर्थः शार्दूलविक्रीडितं छंदः सूर्याश्वैर्मस
जस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितमिति लक्षणात् यमकं चालंकारः आवृत्तवर्णस्तबकं दांकुरं कवेः यमकं प्रथ
धमाधु माधुर्यवचसो विदुरिति लक्षणात् एवं यमकेपि यथासंभवमूह्यम् ॥१॥ पद्मासः प्रस्तावः पुष्पान् पायात् सकः
येन करणो जातिविशेषो जनित इति शेषः। करण इत्युपलक्षणं ब्राह्मणादयः सर्वेऽनुलोमप्रतिलोमजातिवि
शेषाः [illegible] उत्पादिता इत्यर्थः वेश्यात्तु शूद्रकन्यायां करणो नाम जायते कीदृशः करणः अरणः नरणः
संग्रामो यस्य सोऽरणः कलहशून्यः स्वस्वधर्मपर इति यावत् पुनः सकः यत्स्मरणाः रणः शब्दरूपश्रुतिसमूह
स्तत्संबंधी रणो रणः प्रतिध्वनिः रणो वा रणः रणस्य लोकापवादध्वनिरूपस्य उच्चिहुंकारपरतीति रणो वा रणः ॥
अनेन यस्य श्रुतीः पठतो वेदध्वनेर्जग[illegible]देनो नाशनं ध्वनितं मूउनः सकः येन रमारमारमन्रमाणमाररमासार
साः दत्ताः इंद्रादिभ्य इति शेषः अयं भावः येन रमा धृत्वा [illegible] घरमा विक्षवेत्ता रोग्नी रुद्रादेयेत्तः प्रद्युम्नः कला

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यदत्तः सरामनुष्याय मायकुवेराय वा दत्ताः माः मासादय स्वर्णा यदत्ताः रामा रंभाद्यप्सरसः वधिष्ठि सह स्रसरव्याकाः
पुराणप्रसिद्धास्त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवेभ्यो भोगार्हत्वा यादत्ताः अरमा राक्षसेभ्यो निर्ऋत्यधिपत्तये विभीषणाय दत्ताः
आसारो धारासंपातः प्रयोजकत्वं इंद्राय दत्तं इदमप्युपलक्षणं अन्यदप्यन्यस्मै यथायोग्यं दत्तमिति बोध्यं ननु
स्वस्य तपोधनत्वात् रमादिदातृत्वासंभव एवात आह श्रीमान् षड्गुणैश्वर्यसंपन्नः कार्यजनकशक्तिमान्वा
नन्वेवं स्वस्यैवोत्पाद्यवस्तुभोगः कुतो नात आह जिष्णुर्जयनशीलः स्वेंद्रियनिग्रहपरः नन्वेवं तस्य त[illegible]कर्तृत्वमे
व न स्यात् अत आह विष्णुर्व्यापकः सर्वांतर्यामित्वात् पुनः स कः उदयोदयः उदृधिकम्प्रयोदयः शुभावह विष्णु
दयो यस्य यस्मात्वा उदयेन धर्मोत्पादनेन तयस्यादि हारा उदृयः शुभफलभोग्यत्वं यस्य यस्मादिति वा पुनः स
कः अरदयदयः अदयेषु हिंस्रादिषु दयापरस्सः यद्वा अदयान् सिंहव्याघ्रादीन् स्वासनादिवानुकान्वा घंति खंडयंती
त्यदयदास्तान् यातिजानाति अनुग्रह्णातीति वा स तथा पुनः स कः दायोदयोदयः दायोदयं गोत्राभिवृद्धिं ददाती
ति दायोदयोदः सचासौ विश्वकामस्तस्मिन्नुदयते आसक्तो भवतीत्यर्थः कदाचित्कामवशात् गायत्रीं दृष्ट्वा मोहि

दयानां गोत्राणामुदयः उत्कृष्टशुभावहविधिरस्य दो वा १ तस्मात् उर्विजयस्ते २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

५ तः सन् हस्तेन पुलिंगं गृहीत्वा गायत्रीमंत्रजपमिति पुराणोपसिद्धं · पुनः सकः · अभीरभीः अमितः ईरयंति साधूनुपद्रवे
भ्यस्तेभ्यो भीरा हि पृष्टास्तेषां भीर्यस्मात् स तथा · पुनः सकः · अभिरभीराभीरभीसारभीः अमितो रः कामः भीरः क्रोधस्ता
दयः अभीराः छत्रियादयः तेभ्यस्तेषां वा भीर्यस्मात्सवोद्धुः अभिरभीराभीरभीस्तस्य सारा उक्तष्वापं चतुरू
पाभीर्यस्मात्सः तथा चानेन सर्ववर्णाश्रमधर्मपालकत्वं ध्वनितं तमि त्यर्थः इदं चार्थकथनं दिक्प्रदर्शनं
एकैकस्य तु यद्यस्य शतमर्थान्प्रचक्ष्महे तथापि हठ्ठ ज्ञिश्चेत्सहस्रं लक्षमेव वा ॥१॥ देमाणगाढविवावुवाधगाडिवा
कोदालिवायोरटावोघासीनलचोरगाढवसवामाचोदहारवोवला ॥ होत्यागाढवगंडगांडमाणि वाकुआमुडा
डंगनापातु त्वां यजमान दानदहते देयात्समृद्धिं चिरं ॥२॥ अस्यार्थः । हे यजमान । अंगना । अंगैर्वडंगैर्युक्तः नापुरु
षः शाकपार्थिवादित्वात्समासः । सा गवेदपुरुष इत्यर्थः त्वां यातु रक्षतु अथ च दानदहते दानं दहातीति तथा
दानदात्रे तुभ्यं चिरं समृद्धिं देयात् ददातु । कथंभूत अंगनादे अमादृशदेन वृद्धिं तद्धियस्मे न विद्यते मामितिः प
रिमितिर्यस्य सः अपरिमितज्ञानविषय इत्यर्थः ॥ दंकलत्रं च वुद्धिश्चेति वररुचिः । माङ्मानेक्कि वंतमेतत्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

धगडी कालपुरुषः सप्तसंख्यादिप्रकारः तस्य वा पूजा द्वितीयपक्षे कर्मामिनिवेशो वा यस्मिन् सः

पुनः कथंभूतः ॥ गाढविचावुचा ॥ गाढः दृढः उत्कृष्ट इति यावत् विः पक्षिगरुडो यस्य सः गाढविर्विष्णुः तस्य चरणा ।
चरणौ वः प्रकीर्तित इति शाश्वतः ॥ गाढवि ॥ वा तत् विष्णुचरणात् गलिता आपो जलानि यस्मिन् स गाढविचाप् · सामासो
त विधेरनित्यत्वान्न समासांतः एवंभूतश्चासौ उच्चशंकरः तस्य वा पूजा यस्मिन् सः गाढविचावुचा ॥ चाप् पू
जानिशामनयोरिति धातोश्चयनं चा इति इति भावे क्विपि लोपो व्योरिति यलोपे चा इति रूपं ॥ पुनः कथंभूतः ॥ धग
डिचा ॥ दहति भस्मीकरोतीति धग् अग्निः त्रेताग्निर्वा तस्य चडः उग्रमग्राधिक्यं द्वितीयपक्षे सप्तसंख्यारूपे वा य
स्मिन् सः ॥ पुनः कथंभूतः ॥ फोटालिचा ॥ स [illegible] वा ते फकारः स्यात् तथा निष्कलभाषणो इति निघंटु ॥ फं निष्कलभाष
णं उत्तालयंति त्यजंतीति फोटालिनः वा रणार्थकात् दल धातोर्णिनिः सत्यभाषिणः साधवः तेषां सत्संवदधर्मे च
रेसादिना वा पूजा यस्मिन् सः ॥ पुनः कथंभूतः ॥ पोरटाचोघासी ॥ पकारः प्रकटय पे इति वररुचिः पः प्रकटपथः अोप
निषद्मार्गः ॥ उ अरत्नरणांश्चा चरणामिति यावत् रटश्च भावणंतो उरटो पस्य उरटो पोरटो पोरटयोः अचो घंअन
लीभावः वाहुल्यं तस्य आसनं आसः अवस्थानं सः अस्ति यस्मिन्निति आसशब्दां तान्मत्वर्थीय इति बोध्यः ॥ पुनः क

८

६ धंभूतः॥इतलचोरगाढवस्त्रवा॥इकारउच्यतेकामइतिवररुचिःइशब्देन मैनःतस्यनलाःशराःसंमोहनादयःउन्मा
दनस्तापनश्चस्तंभनःशोषणास्तथा॥संमोहनश्चकामस्यवाणाःपंचप्रकीर्त्तिताः॥इनलान्कामवाणान्चो
रयंतितेवंचयंतितेइनलचोराःमाधवोब्रह्मचारिणःतेषांगाढंवलिष्ठंवेमानिसेनिष्पन्नं।मानसेवरुणोवातेवका
रश्चप्रकीर्त्तितइत्येकाक्षरनिघंटुः॥अंतमअज्ञानं।गांढांतेनवसशब्दस्यकर्मधारयः।नक्तंअसमुदाहृतं॥अविद्या
लक्षणंतमःततवातिवाययतिदूरीकरोतीत्यंतर्भावितणपर्थोद्धागतिगंधनयोरितिधातोःक्विपिरूपं·पुनःकथंसः॥
माचोदहा।मायाःचोरःलक्ष्मीकर्तृकःप्रेरणारूपःकर्माभिनिवेशःतंहंतिजहातीतितथा॥पुनःखेवला·खशब्दे
नइंद्रियाणिभवतेनपुंसकेभावेक्विपिह्रस्वोनपुंसकइतिह्रस्वत्वेचभवतंडइतिरूपं·इदंसर्वंपूर्वत्रापिबोध्यंत
थाचतेःस्वेःउरक्षणंयेषांतेखावःगोशब्दवत्वोशब्देवहुवचनं·प्राणिनेःतेषांवंवलंप्राणविधिलक्षणंतंलाति
संपादयतीत्यंतर्भावितणपर्थोल्लाआदानेइतिधातोःक्विपिरूपः·पुनःकः·होल्यागाढवगांडगांइमणिचाः॥हृत
हिंसायांहोलनंहोलःहोलस्यभावःहोल्यं·हिंसात्वंगतपर्थस्यहोलतेरनेकार्थत्वाद्दानूनांहिंसार्थोबोध्यः॥तस्य

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.
CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अगोढ्ढं गाढं आलोडनं न गाढं अगाढं अनालोडनं परित्यागः ये घुते होल्पागाढाः साधवः तान्वातिवसति दातृले
नपरिरक्षतिस: होल्पागाढव: पर्वत: यत: माधव: पर्वतनिवासिन:। होल्पागाढवस्य पर्वतस्य गंडा: गंडका:। गं
डं गंडस्थूलं प्रोक्तं गिरेर्गंडकमेवचेत्यभिधानात्॥ गंडानामिमे गांडा: गंडशैलाश्च्युता: स्थूलोपला: होल्पागाढ
वगंडस्य गांडा: तत्रये मरणाय: रत्नभेदा: तेषां चारु: पूजा यस्मिन्स:। पुन: कथं कुत्रा: कुं धरां त्रायते रक्षतीति कुत्रा:
पृथिवीरक्षक: त्रैरूपालनेइत्यस्य एकिवं तं त्राइतिरूपा॥ पुन: कथंभूत: मुंडाह:। मोहनं मुंडमोह: भ्रम: तं अस्माट पति: दूरी
करोतीति मुंडाह: २ राजा राजाञ्चितांघ्रेरनुपचितकलो यस्य चूडामणिस्त्वं नागानागात्मजार्द्धं न भसितधवलं यद्वपुर्भू
षयंति॥ मा रामो रागिराशी भून्मतिरितियमिनोयेनवो दाहिमार: सुप्रा: सुप्राश्वनुन्नारुणकिरणनिभा: पातु विभ्र
त्रिनेत्रो॥ राम: त्रिनेत्र: शिव: पातु सक: अर्जार्चितांघ्रे: अजपाम वान्या अजेन ब्रह्मणा वा पूजितचरणस्य यस्य शं
करस्य अनुपचितकल: अपरिपूर्णकल: राज्ञा चंद्र: राजाप्रभोनपेचंद्रे इति कोशात् चूडामणित्वं शिरोभूषणत्वं आर
प्राय॥ पुन: सक: नागा: सर्पा: भसितधवलं अगात्मजार्द्धं हिमाचलकन्यार्द्धं शरीरं यद्वपु: न भूषयंतीति न किंतु

भस्मधवले १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

६ म्लपयंतिस्मेत्यर्थः॥ पुनः सः। यमिनां संयमिनां साधूनां मतिः बुद्धिः रामा रागिणी रामासक्ता माभूदिति हेतोः येन
शंकरेण मारः मदनः अदाहि भस्मीकृतः॥ पुनः कथंभूतः सः। सप्ताश्वेन सूर्येणानुन्नाः प्रेरितो यो रुणास्तस्य पेकिर
णास्तत्तुल्याः सप्ताः जटाः सप्ताइति पदद्वयं प्राप्यदेनेह जटा उच्यंते इति केचित् तदाध्याहारो न ताः विचत्॥ ३॥ वाग्वा
रेड्ध्वजधकृधृतो इषुधिपतिः॥ कुब्जेद्रुजा निर्गतो रोगो डेो राडारु। डुरः सेरंडुरुतरग्रैवेयकन्नाडरं॥ उद्भिदुद्भरकाक्षि
धकृत्रिहिगमेडाद्धाजिनाद्धद्ध्द्वः सप्तादंबुमदंबुशालिगलरुग्देवो मृदेवो मृडः ४ अस्यार्थः सदेवो मृडो वः युष्मदं
स्तादित्यन्वयः स सकलसुरमुनिमनुजखगमृगादिजंतुजातमोक्षदातृत्वेन प्रसिद्धः दिव्यति। क्रीडते इति देवः स
कलभूतांतर्वर्तितया सकलप्रपंचनियामकत्वात्सकललोकैकनाथ इत्यर्थः तत्रोभयत्र किं प्रमाणमिति चेत्। अग्रुए
को देवः सर्वभूतेषु गूढः सर्वव्यापी सर्वभूतांतरात्मा धर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्चे
ति एष ह्येव साधुकर्म कारयतीति च श्रुती प्रमाणं तयोर्हि तेन विनातृणाग्रस्य चलितुमशक्यत्वात्सकलभूतां
तर्वर्तितया सकलप्रपंचनियामकत्वमुक्तं। मृडः मृडति सुखयतीति मृडः अंतर्नाविरतरायपथो दिग्युपधेतिकः गिरीशो

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गिरिशो मृड इत्यमरः ईदृशः शिवः वः युष्माकं मुदे प्रीत्यै ऐहिकामुष्मिकसंपत्सारत्वादितिखिलश्रेयःप्राप्तिजनित
हर्षायेत्यर्थः प्रीतिः प्रमदो हर्ष इत्यमरः अरं वाढं अमंगे रथांगस्य शीघ्रे शीघ्रगयोर्हठे इति शाश्वतः स्यात् इत्येषु आशीर
शास्यते आशीर्नाम अप्राप्तस्य प्राप्तुमिष्टार्थस्य शंसनं मन्नन्तत्रादिवधा तो निष्पन्नदेवशब्दपर्यालोचनया पर
मात्मत्वात् नित्यविज्ञानानंदात्मकस्य निष्कलं निष्क्रियं शांतं निरवद्यं निरंजनमिति श्रुत्या निर्विकारत्वनिर्धर्मत्वप्र
तिपादनाच्च कथं तस्य संतोषप्रदातृत्वादिधर्मवत्त्वमिति चेन्न। निर्विकारस्य परमात्मनः अघटं मघटनासमर्थावि
द्यारूपोपाधिवशात् कल्पितानां धर्माणां आकाशस्य घटत्वावच्छिन्नघटरूपोपाधिवशाच्चलनत्वादिधर्माणामि
व परमात्मन्यपि सत्वादतो न कश्चिद्दोषः एवं सति स कीदृक् विध इत्याकांक्षायां श्लोकोक्तविशेषणान्क्रमेणाह।
वाश्चारेट्ध्वजधक् वा जलं चरंति गच्छंति भक्षयंति वा वाश्चाराः चरतेः कर्मण्युपरि रूपमेतत् मत्स्याः तेषामिट् ईश्वरः
श्रेष्ठ मकर इत्यर्थः स चासौ ध्वजे यस्य सः मकरध्वजो मन्मथः रतिपतिरिति यावत् पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आ
त्मभूरित्यमरः तं दहति भस्मीकरोतीति वाश्चारेट्ध्वजधक् दहतेः क्विप्प्रत्ययः एवमुत्तरत्र कुध्रेडित्यादौ द्रष्टव्यं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

८ नतरमीनकेतननितांतदर्यो त्पादनयद्वारित्यर्थः पुनः किं धृतोडुधिपतिः उडूनामधिपतिः स्वामी चंद्रः धृतः उ
डुधिपतिर्येन सः सुधाकरकमनीयकलावतंसजटाजूट इत्यर्थः पुनः किं कुध्रेन्द्रजाजानिः कुर्भूमिः गोत्राकुः पृ
ध थिवी पृथ्वीत्यमरः तां धरंतीति कुध्राः मूलविभुजादित्वात्कः पर्वताः तेषामिंद्र अधिपतिः हिमवान् तस्माज्जाता
पार्वती पंचम्यामजाताविति ड्ट सा जाया यस्य सः कुध्रेन्द्रजाजानिः जायाया निङिति समासांतो निङादेशः सकल
भूधरधुरंधरहिमवदभिधानमहीध्रकन्यकारमण इत्यर्थः अनेन शक्तिकत्वात् तत्त्वशक्तिरुपपादिता पु
श्र नः किं गणेन्द्रगणमिंद्र प्रमथाधिप इत्यर्थः भूयोपि किं गोराडारूढ गवां पशूनां राट् अथवा गोषु रोहिणीषु वृषभेषु
वा राजते इति गोराट् वृषभः तमारोहति अधितिष्ठतीति गोराडारूढः किं वृषभ यत्र गोनो दिसे वलीवर्दे किरणाक्र
तुभेस्ययोः नृस्त्रियोः स्वर्गवज्राम्बुरश्मिदृग्बाणलैसु स्त्री तु स्याद्दिशि भारत्यां भूमौ तु सुरभावपीति विश्वः अत्यंतस
विशेषातिशयप्रकाशमानवृषभराजाधिरूढ इत्यर्थः पुनः किं उरःसरेंद्रसूत्रग्रैवेयकम्ना उरसा सरंति गच्छ
तीति उरःसराः सर्पाः तेषामिंद्र उरंसरेंद्र फणिराजस्तस्य ग्रीवायां भवं ग्रैवेयकं कुलकुक्षिग्रीवाभ्य इत्यनेनढकञ्

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रत्यय: कंठभूषणामित्यर्थः अत्यंतं उरू इति उरूत्तरं उरूतरं चेतत् ग्रैवेयकं चेतेन भ्राजते यशोभत इति उरः स्मरे·
तिमिरनिकरधिक्कारयदुज्ज्वलनमणिशिखफणाधरराजविभूषित इत्यर्थः पुनः किं उड्डि डुक् उडुनामिष्टचंद्रः
तस्यरूगिव रूक् यस्य सः उड्डिडुक्॥ गाढांधकारनिर्वापणनिपुणतरशरत् चंद्रचंद्रिकाधवल इत्यर्थः भस्मांग
रादिति भावः पुनः किं नरकास्थिधृक् नरो ब्रह्मा तस्य के शिरस्तस्य अस्थिकपालं तत् धर्जेति विभर्त्ति अनेकार्थत्वेन
धारणार्थकत्वात् धृर्जते क्विपिरूपं नरकास्थिधृक् त्रुटिः सहस्रमगूखमपूर्वोन्मीलितकमलमुखचतुष्टयसमे
तजगत्सृष्टिकारणब्रह्मकपालधारी इत्यर्थः तस्य पु· त्रिदृक् त्रिसंख्याकदृशो यस्य सः त्रिदृक् सूर्यचंद्राग्निलोचन इ
त्यर्थः पु· इभेडार्द्राजिनाच्छच्छदः इभानामिडिभेड् करिश्रेष्ठो स गजासुरः तस्य आर्द्रं च तत् अजिनं च इभेडार्द्रा
जिनं अच्छाच्छादो च्छदः अच्छच्छदः इभेडार्द्राजिनमेवाच्छच्छदो यस्य सः पीडितसकललोकस्य रासभश्रेष्ठस्य
गजासुरस्य चर्माम्बरधारीत्यर्थः अजिनं चर्मकृत्तिस्त्रीत्यमरः छविरिति पाठे अजिनेनाच्छा छविरस्येत्यर्थः पु· अं
बुमदंबुदालिगलरूक् संभृतसलिलघनपंक्तिनीलवत् नीलकंठ इत्यर्थः एताहृशासाधारणगुणगणवत्स हृ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

९ इयसकलसज्ज्ञानसंदोहानुसंधीयमाननिजमहिमाश्रीभवानीशंकरौवोनिरंतरं आयुरारोग्यैश्वर्यसहितजय
सत्कीर्त्तिसुपुत्रधनकनकवस्तुवाहनादिसमृद्धिंददात्वित्याशीर्वादः कविप्रार्थ्यः ॥४॥२॥ सत्यासक्तमनाःप्र
वृद्धनरकच्छेदीद्विजेंद्राश्रयोयुक्तानेकमुखोन्दवास्पदमलं श्रीर्यत्रसंराजते॥ योगंगांचविभर्त्तियश्चसशि
वोयःकामदेहाश्रयः संघः सामामयंप्रयातुभवतांकल्मेनरुद्रेणवा अस्यार्थः अयंभवतांसंघः तेनकल्मे
नअथवारुद्रेणसामंप्रयातुइतियोजना तत्रादौकल्मपक्षेयोजनादर्श्यते कीदृशः कल्मः सत्यासक्तमनाः
सत्यायांसत्यभामायांआसक्तंमनोयस्येति पुनःकीदृशः प्रवृद्धनरकच्छेदी प्रवृद्धश्चासौनरकश्चतंप्रवृ
द्धनरकासुरंछिनत्तिसः पुनःकीदृशः द्विजेंद्राश्रयः द्विजेंद्रोगरुडआश्रयोवाहनंयस्यसपुनःयुक्तानेक
मुखोन्दवास्पदंयुक्तोयोगसंपत्त्यायुतोयश्चअनेकमुखश्चतुर्मुखस्तस्यउन्दवश्चोत्पत्तिः तस्यास्पदंस्थानमाश्रयःसकः।
पत्रअलंश्रीःसंराजतेअलंअत्यर्थंश्रीर्महालक्ष्मीर्यदाधारतयासम्यक्राजतेयश्चअगंगोवर्द्धनंगांभुवंचवि
भर्त्तियश्चसशिवः शिवेनकल्याणेनसहितः पश्चकामदेहस्यमदनशरीरस्यआश्रयः तदुत्पत्तिजनकत्वात्त

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

[illegible] ।इति अथ शिवपक्षे कीदृश शिवः सक्तेति सक्त्या पार्वत्या
आसक्तं मनो यस्य सः ।पुनः की० प्रवृद्धनरकछेदी नरस्य ब्रह्मणः कं नरकं प्रवृद्धं च तत्तत् नरकं च तत्त पंचमं शिरस्त
छेदो पुनः द्विजेंद्राश्रयः द्विजेंद्र इंदुः तस्याश्रयः चंद्रमौलिरितिअर्थः ।पुनः कीदृयुक्तानेकमुखो नंदवास्पदं युक्तो
योगी सेनादिकार्येतियुक्तो वा अनेकमुख षडाननः तस्यानंदवस्तस्यास्पदं जनक इत्यर्थः सकः अलं श्री यत्र सं
राजते अतिशयेन श्रीःशोभा यत्र शिवे संराजते शोभाविशिष्ट इत्यर्थः यश्च गंगां शिरसा विभर्त्ति यश्च स शिवः
शिवया पार्वत्या सहितः ःपार्वतीपरिति तिया वत् यश्च कामदेहाश्रयः कामं घातिखंडयति सा कामदहा सा चासौ
ईहा च कामदेहा तस्या आश्रयः वैराग्यशाली त्यर्थः ।अथ संघपक्षे सत्येति सत्ये यथार्थ भाषणे आसक्तं म
नो यस्य सः सत्यासक्तमनाः यथार्थभाषीत्यर्थः पुनः की० प्रवृद्धेति ःप्रवृद्धः हिंसकः नरः पुरुषः तस्य कं मस्त
कं छिनत्तीति सः प्रवृद्धनरकछेदी दुष्टजन विनाशीत्यर्थः यद्वा निषिद्धाचरणाजन्य बहुलनरकस्य विहितमाचा
चरणात् छित्वा सद्धर्माचरणशील इत्यर्थः पुनः की० द्विजेति द्विजेंद्राणां विप्र[illegible] अष्टानां आश्रयः पालकत्वा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

१० न्पुनः युक्तयोगसंपन्नायुत अनेकमुखो ब्रह्मातद्वद्दुर्भवस्यास्पदं स्थानं प्रजोत्पत्तिकारणत्वात्समकः यत्रसंदेश्रीः
कांतिरलंसंराजंतेशोभतेयश्चयोगश्रेष्ठोगमे पुनाभावंपद्मायः गंगणपातियद्वाअगपर्वतेधर्मिद्दस्यस्यधीनत्वा
त्वात्सर्वेस्थितीनां · गंचवाणीविभर्त्तियश्चसशिवः समंगलः यश्चकामेदेहाश्रयः कामंमनोरथं दहातिसा
कामदायाईहातस्याआश्रयः सकलेच्छापूरकत्वात्सतादृशोभवतांसंघः कुष्ठेनरुद्रेणावासमतांप्रयातुइतिकवि
प्रार्थना॥५॥ वीडेकापूरस्तुपारीलवंगापानचूर्णिकं। विवाहंब्रतेवंधंचमादलंकहलानुजंदं अस्यार्थः कहलानु
जंवीडइत्यन्वयः कस्यसुवर्णस्यहलोपस्यसकहलः वलः वलभद्रः तस्यानुजंश्रीकृष्णंवीडेविशेषणस्तौमि।मू
र्ध्नि स्थितेजलेकायेसुखेब्रह्मणिमारुतेकामेकालेसुवर्णेचकशब्देद्वाविंशोध्वना। वित्सनेकायाति कीदृशंकह
लानुजंकापूरस्तुपारिलवंकस्यमुखस्यअसमंतात्सम्यक्पूरः प्रवाहः तंसूते उत्पादयतिसा कापूरसूःरसं
पत्तांयांतिरक्षतितेकापूरसूपाः तेचतेअरयश्चदुर्योधनादयः तेषांईः लक्ष्मीः तांलातिगृह्णातिसः अर्जुनः
तस्यवंमानसंविद्यतेयस्मिन्सः तादृशई कारउच्यतेकामोलक्ष्मीरीकारउच्यतेइत्येकाक्षरः मानसेवरुणोवा
वातेवकारश्चप्रकीर्तितइत्येकाक्षरः॥पुनः कीदृशंगापानचूर्णिकं।गच्छंतिपरमात्मानंजानंतितेगाः ज्ञानि

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नः तेषां नपाः अपाः असंरक्षकाः दुष्टाः कं सादयः तेषाम् अनाः प्राणाः तां चूर्णाः यति असौ तादृशः तं पुनः की
दृशं। विवाहं विग्रहं ड़ो वा होकारं नयस्य तं। पुनः व्रतवंधं व्रतं कृच्छ्रचांद्रायणादि तस्य वंधो यस्मिन् स
स्तं यदुद्देशेन व्रताचरणमित्यर्थः। यद्वा व्रतं सज्जनपालनलक्षणो नियमः तं वध्नाति स्वीकरोतीति तं पुनः कीदृशं।
मा इत्त्वं मालक्ष्मीः सेवकं कलत्रं ततत्लाति गृह्णातीति तं। कलत्रं च वृद्धिश्च वेष्ठे देहाने च दारतारे इत्येकामरः ६
लक्ष्मीवान् कृतकृत्स्मरणं दहीन दुधकृत्समोपाप डीलाडरोकलधीवलोक्ष नवडीखाजोवुदालीर
वि:॥ मंडासाकुरखंडनौविविधुनाक्षीणवसातुल्यमांसास्तुभं गतङिन्नि भोगवसनो व्याः सेवकं साखान ७
अस्यार्थः हे लक्ष्मीवन् त्वं मां सेवकं अव्याः रक्षकां दृशस्तं। कृतकूः। कृतं कोः पृथिव्याः उः अवनं रक्षणं येना
सौ कृतकूः। पुनः कीदृशः। अमृः मृयते इत्यपद्यतेः सो मृः न मृः अमृः जन्ममरणादिशून्य पुनः कीदृशः। रणाद
हीन्। हिनस्ति क्विपि सौ सां त म हतं इति दीर्घसंयोगांतलोपे तस्यासिद्धत्वान्नलोपो नेति वोध्यं रणां संग्रामं दद
तीति रणदाः शत्रवः तान् हिनस्तीति रणदहीन् शत्रुहंत्यर्थः पुः दुधकृ। दुं दुःखं पापं परितापं वा। दहतीति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दुःखकृद्दुःखनाशकइत्यर्थः पु॰ क्षमः क्षमायस्यास्तीतिक्षमः।अर्शआदिभ्योजित्यच्प्रत्ययः।क्षमावानित्यर्थः॥
११ राम पुनः पापडीः डलयोरभेदात्पापंलापयतिद्रवीकरोतिनाशयतीतिद्रवीकरणार्थकलीधातोरध्रुषीयत्वेन
राजन्नावेक्षिपिरूपमिदंनतुलुनातेरितिवोध्यंसपापडीः पापनाशकः।उक्तंचववयोर्डलयोश्चैवरलयोः
शसयोस्तथा।अभेदमेववांछंतिअलंकारविदोजनाः।पुनः इलाटइलायांपृथिव्यांअटतीतिइलाटः।पुरा
वामनरूपेणवलेः सकाशाद्दानंयाचितुंगतः।यद्वासाधुजनानुग्रहायइलायांपृथिव्यांअटतीतिइलाटः।
सदाहंद्विजरूपेणविचरामिमहीतलेवहवोमांनजानंतिममामायाविमोहिताइतिभारतवचनात्।पुनः वि
विभुनाऊढः।वीनांपक्षिणांविभुर्गरुडस्तेनऊढः पुनः अकलघीः अकंदुःखंलंघयतीतिअकलघीः दुः
खातिक्रांतः।अवोपसर्गाकारलोपः वअवंगतंलांछनंयस्यसः तत्संवोधनेहेवलांछनअतएववनांतेसी
तांजहौसचकिंनवेत्ता।साकिंनशुद्धा।वलीयसीकेवलमीश्वरेच्छा।पुनः वडः।डलयोर्ववयोश्चभेदात्वली।
पुः खाजांवुरालीरुचिः।खेआकाशेअजंतिगच्छंतितेखाजाः गगनचराः तेचतेअंवुराश्चतेषांमालिः पं

वलीवलमस्यास्तीति २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

क्तिः तस्याः रुचिरिव रुचिर्यस्यासौ । घनस्याम इत्यर्थः । पुनः । मंडासाकरखंडनः । डलयोरभेदात् मल्लाश्चा
राः रादयः सलयोरभेदात् तेषां माशाः इच्छास्तासमाकारः समूहः तं खंडयति नाशयतीति मंडासाकरखं
डनः । मल्लेच्छासमूहनाशक इत्यर्थः । हे श्रीराघव सच्छीरे खीरसागरे आवसः आवासो यस्य सः तत्संबुद्धौ हे सी
रावस हे अतुल्य । नास्ति तुल्यो यस्य तत्संबुद्धौ हे अतुल्य । कीदृशं मां । मासुं । असुभिः प्राणैः सः वर्त्तमानं ।
पुनः कीदृशः सः अलितडिन्निभांगवसनः अंगं च वसनं च अंगवसने । अलिश्च तडिच्च अलितडितौ तयोर्नि
भे वा निभाय योस्ते अलितडिन्निभे तादृशे अंगवसने यस्यासौ अलितडिन्निभांगवसनः अंगेन वसनेन च
गमने ध्यानमात्रेण पुनः सारवान् । सारो बलमस्यास्तीति सारवान् । पालनसमर्थः ७ यो व्योमाडिनगोः ह
रीउडुपगो युग्मः कगनोपगो भीमर्स्वर्यसुकीरमारतरसो नाम्पबुडासीनकः । ध्योसच्चुम्ब वनमपघस्सलिले
जो वाधिरिस्वयो घ्नाईदोराघोगघोसिवाउघादमतदः पायात्सवः कंदमः ८ अस्यार्थः सः कंदमः वः युष्मान् अघा
६ त् पापात् पायात् रक्षतु कं दंतीति ते कंदाः ते कंदाः कमिति मां ताव्ययोमयदात् ददाते राते नुपेतिकः । मेघाः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

१२ तेषांग्रामेवाभायस्यासोकंदमः कृष्णइत्यर्थः सकः योव्योमाडिनगः। व्योम्निअटंतिगच्छंतितेव्योमाटः पक्षिणः
३ तेषांइनः स्वामीगरुडः तेनगच्छतीतिव्योमाडिनगः पुनः अहरीडुडुपगोयुग्मः अहः ईट् अहरीट्। उडुनिपाती
तिउडुपः अहरीट्चउडुपश्च अहरीडुडुपोसूर्यचंद्रौतौगोयुग्मंनेत्रयुग्मंयस्यासोअहरीडुडुपगोयुग्मः पुनः
ग कंध्रः। कुत्सितानगश्चकगोकगोधरतीतिकगध्रः भूभूधरधारी। पुनः अयमीः अपतामीर्यस्मात्सअयमीः पुनः
भीमकम्रार्यसृकीः। कम्रणांदेवानांअरयोकम्रारयोदैत्याः भीमाश्चतेकम्रारयश्चभीमकम्रारयः भीमकम्रारीणांर
असून्प्राणान्कृणातीतिअसृकीअंतकः सभीमकम्रार्यसृकीः दैत्यनाशकइत्यर्थः हिंसार्थान्कृणातेः क्विपिकृत
इदितित्वेर्वोरूप [illegible] तिदीर्घरूपं पुनः रमारतरसः। रमारतेरसोयस्यासोलक्ष्मीक्रीडासक्तः पुनः
नाम्बुजासीनकः। अम्बुरोहतिउत्पद्यतेअम्बुरुट्नाभौअम्बुरुट्कमलंतस्मिन्आसीनः कब्रह्मायस्यासोना
म्बुजासीनकः। पुनः घोसत्त्वेम्यवनम्पयस्सलिलजः। घविसीदंतितेघोसदः तेषांचमः तयाघोसत्त्वम्वाद
वसेनयाअवनम्पयेचरण्येसलिलजेपंकजेयस्यासो। सुरपूज्यपादइत्यर्थः। पुनः वार्द्धिस्वयः। वार्द्धौस

मुद्रंस्वपितीतिवार्द्धिस्वपः।समुद्रशायीइत्यर्थः।पुनःअष्टार्द्धदो।अष्टार्द्धंचत्वारःदोषःहस्ताःयस्यासोअष्टा
र्द्धदोः।चतुर्भुजइत्यर्थः।पुनःअघःआदोभवः पुनःगदी।गदायस्यास्तीतिगदीगदाधरः श्रीस्वादित्वान्मत्व
र्थीयइतिः।पुनःअसिवाद।असिंखड्गंवहतीतिखड्गधारीइत्यर्थः।पुनःअमृतदः।अमृतंमोक्षंददातीतिअ
मृतदः ८ यावत्तोयधराधराधरधराधाराधराभूधरायावच्चारुसुचारुचारुचमरंचामीकरंचामरंयावद्रा
वरणारामरामरमणारामायणाश्रूयतेतावद्भोगविभोगभोगभवनंभोगायतेनित्यशः ९ अस्यार्थःहेभोगवि
भोगेतेभोगभवनंनित्यशःतावत्भोगायअस्त्वित्यन्वयः॥भोगेनधनेनविशिष्टोभोगःसुखंयस्यसभो
गविभोगःतत्संबुद्धौहेभोगविभोगभोगःसुखेधनेवाहेइतिविश्वःयद्वासंबोधनेभोइत्येकंपदंतथाचभो
गविभोगागेनगीतेनविशेषेणभोगःसुखंयस्यतत्संबुद्धौगविभोगेतिगंगीतंगस्तुगंधर्वेगणनायकगीतयो
रित्यनेकार्थः।तेतवभोगभवनं।भोगावच्छेकंशरीरंभोगायसदातावदस्तु।अस्त्वितत्राध्याहार्याययद्वाभो
गविभोइत्येकंपदंतथाचभोगेविभुःतत्संबुद्धौहेगविभो।भोगसमर्थइत्यर्थः।गभोगेतिचसंबुध्यंतंपूर्ववद्

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१३ र्थः तेतव भवनं गृहं भोगाय आनंदाय तावन्नित्य शश्वस्त्व यावत्तोयधराः समुद्रास्तिष्ठंति। तथा यावत् धरा
धरधराधरास्तिष्ठंति। धरायाः अधरः अधोभागः तं धरंतीति धराधरधराः शेषादयः तेषां आधाराः कूर्मादि
यः। यद्वा धराधरधराये आधाराः अधिकरणाभूताः शेषादय इत्यर्थः तथा यावत् धरा पृथ्वी तिष्ठति। याव
त्च भूधराः पर्वतास्तिष्ठंति यावच्च आमरं अमरसंबंधि चामीकरं सोवर्णं चमरं तिष्ठति। माहेंद्रराज्योपल
क्षणमेतत् यावत् माहेंद्रराज्यं तावत्तव भोगभवनं भोगाय अस्त्विति तात्पर्यार्थः। किंविशिष्टं चमरं। सुचारुचा
रु। सुचारुषु रमणीयेषु वस्तुषु चारु रमणीयं स्वाराज्यपरिच्छिन्नत्वादित्यर्थः। अथ पमं चावितिविशेषणं भवन
पदेन संबध्यते। तथा यावत् रामायणं श्रूयते। किंविशिष्टं रामायणं। रावणरामरणरमणं। रामः मनोह
रः सचासौ रामश्च सः रावणश्च रामरामश्च रावणरामरामौ ताभ्यां रमणं मनोहरं। ननु लोके देव रावण
न न रामायणस्य रमणीयत्वं किंतु लोकाभिरामरामेणैव तथा च वर्णनीये रामस्यैव रामायणे रमणीय
त्वे हेतुत्वं वर्णनीयं न तु रावणस्येति रावणग्रहणमनर्थकं इति चेत्सत्यं। केवलरामस्य रामायणे रमणीयत्व

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रयोजकत्वेपिरावणसंबंधिसंग्रामादिकथयाअपिरामायणरमणीयत्वेप्रजोयकत्वाद्रावणस्यापिरामा
यणरमणीयत्वेप्रयोजकत्वं।रावणहननरूपकथाश्रवणस्यातितरांसंतोषापादकत्वादीपनदावण।
ग्रहणमनर्थकमितिनाशंकनीयं।रामणारामणरामरणमितिपाठेरमयतीतिरमणापुचूतदं तप्रकृतिकटाव
तादृग्मरणशब्दात्स्वार्थेप्रज्ञाघणिआदित्वण्डीऽपिचरामणीशब्दोबोध्यः नंद्यादिल्युप्रत्ययांतात्प्रज्ञाघणि
जौरादित्वान्ङीषिरामणीतिवाबोध्यं।तथाचरामणीःरमणाजानिकारामाजानकीयस्येतिबहुव्रीहिरा
मणीशब्दःस्त्रियापुंवद्भावोवाबोध्यः।रामणारामःसचासौरामश्चरामणारामरामस्तेनरमणामित्यर्थः।अत्र
चरामपदंअनर्थकमितिशंकानेतिबोध्यं॥९॥वासनावासुदेवस्यवासितंभुवनत्रयं॥सर्वभूतनिवासीनां
वासुदेवनमोस्तुते १० अस्यार्थःहेअंबाहेआसुदे।आसमंतात्सुष्ठुददातीतिआसुदातत्संबुद्धौहेआसुदेतेतु
भ्यंनमःअस्तु।यतःहेअसुदे।असून्प्राणान्ददातीतिअसुदातत्संबुद्धौहेअसुदेत्वात्वंभुवनत्रयस्य
वासिकयावासनावावासःआधारःसएववनोःवासनोःतयावासनावाउक्तंहि।कल्पांतेनोरूपःपर

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

२५
नांव: तत्संबुद्धौ हे वासुदेव हे एअग्ने सर्वं प्रा भगवत् अथवा त्वं सर्वभूतनिवासी सर्वभूतेज्वलराशौ निवसतेशे
तेतेनमः अस्तु अग्ने भगवत् इति विष्णुपक्षे। वासनेति। हे अंबमातृरूप हे इन सूर्य हे आसुदेव· आसमंता
तात् सुष्ठु दीव्यति प्रकाशते हे दे। दीप्यमान हे असुदेव अस्यते क्षिप्यते कालरूपो मार्गो येन सः अस्तरथस्ते
न दीव्यति क्रीडते स तथा तत्संबुद्धिः तेतुभ्यं नमोऽस्तु अतस्त्वमेवासनाः विषयवासनाः अस्यना
शय त्वया भुवनत्रयं वासितं रक्षितं त्वं सर्वभूतनिवासी: ओतप्रोतरूपेण सर्वत्र स्थितिकर्त्ता· यद्वा त्वं
भुवनत्रयं वासितं उज्वलं अति शुक्लीकुर्वन् आसि यत् भुवनत्रयं वासनेव विष्णुमायामयमित्यर्थः॥
यद्वा वाशब्दो हेतौ वा यतः कारणात् भुवनत्रयं वासितं अस्तं अस्ति कुर्वन् असि। तस्माद्वासनावासः आधा
रः स एव नो: तया अघात् विघ्नान् स्पनाशय अथवा हे वासनावाक। अभिलाषं वांति वांछति ददाति
वा वा तत्संबोधनं त्वं अघात् छिघात् अघाहीन् इति सूर्यपक्षे यद्वा सर्वपक्षे अर्थांतरं यथासंभवमुच्यते।
वासनेति हे वासनावासुदेववासना: अभिलाषास्तान् वांति गच्छंति गच्छंतीति ते वासनावास्तेषाम सुदेव

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.
CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

धानिनांप्राणेशभुवनत्रयंसितंस्वाभीष्टदानेनस्वलंकुर्वनित्यर्थः यद्वातेविघ्नास्तेषामसुदेववविघ्नराज· यद्वा
हेअंवईनांअसुदेवलक्ष्मीनांप्राणेशतेलयाभुवईनांअसुदेवलक्ष्मीनांप्राणेशत्वयाभुवनत्रयंवासितंउषितं।
उक्तंचउषितंवासुदेवेनक्षीराब्धौक्रोडमूर्तिनाएकार्णवेहिलोकाघ्वोक्तमेरूपेणचत्रिधा किंभूतस्यतस्यतेवा
सनावासुदेवस्य त्यादियद्वाहेवासनावासयतीतिवासनस्त्त संबुद्धिः त्वंभुवनत्रयमवपालय किंभूतंभुव..न
त्रयं· सर्वभूतनिवासि सर्वाणिभूतानिनिवसंतियस्मिन्तत् हेअसुदेवहेप्राणेश· ईनांकामादीनांवासितंतेषां
अंतंकुरुहेवासुदेवतेतुभ्यंनमोऽस्तुयद्वाअस्तुते· नकेनस्तूयते· सोअस्तुतयद्वानस्तुतःअस्तुतस्तस्मैअस्तुतेस्तोतु
मव्याय· वासुभिःप्रणेदीव्यतीतिवासुदेवस्तत्संबोधनंवाहेवासुदेवयद्वावासुदेवशब्देनशुद्धनामतत्रभवस्त्त
त्संबुद्धिरित्यादि यथासंभवमूह्यम १ कृष्णे तृतीयादशमी चराश्रो सप्तमीभूतादिवाचमङ्गः॥ एकादशीन
क्तमनश्चतुर्थी शुक्लाष्टमी पूर्णादिवाचमङ्गः११ अस्यव्याख्या। अत्रकश्चित्परमकारुणिकोमुनिःकंचनदुःखि
तंपुरुषंहष्ट्वाउपदिशति। हेशुक्लसत्वंकष्टेओवचरइत्यन्वयः। शुचंशोकंलात्यादत्तेस्वीकरोतिसतथाशुक्लः त

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कृ

१६ त्संबुद्धिः हे संसारशोकयस्त त्वं हे देवकीनंदने श्रीशंभोच उकारः शंभुरुच्यत इत्येकाक्षरः। सप्तम्येकवचनांत
मेतत्। चरः परिचरः सेवापरो भव हरिहरौ सेवस्वेत्यर्थः। कर्मणोधिकरणत्वविवक्षायां सप्तम्युभयत्र तत्
यावमज्ञात्वा सेवनं न पुज्यते तत्सेवनोपायमाह। विशेषणेन किंभूतस्त्वं तृतीयादशमी तृतीये ऽर्थात्काले
सायान्हे ऽतिसतृतीयादः अतिपवा घचशमो ऽस्यास्तीति शमी नित्ययोगे इनिः सदा शमो यतः तृतीयादश्चासौ
शमी च स पुनः किंभूतस्त्वं चतुर्थी चतुर्थः पुरुषार्थो मोक्षाख्यः उपदेश्यत्वेन यस्य स तथा। अत्र प्रशंसायामि
निः। समुनिर्ईरित तं तं तामाशिषं प्रेरयति हे शुक्र अत्र अयमी भद्रा भवतु। अत्रास्मिन् हरिहरभजनविषये अ
द्यसंख्यापूरिका भद्रा भद्राख्या भगवतो विष्णोः शक्तिः भद्रा शुभद्रात्री भवतु अस्तु अस्याः अयसंशिवं भद्रमित्य
मरः भगवतोत्यघोषोशक्तीयः तेरेत्यर्थो घोज्यं किंभूता भद्राः सप्तमीभूतदिवा सप्तमी चासौ भूश्च तत्र वैकुंठा
ख्यायां सुविदुता शोता घो स्तुतिर्यस्याः साभागुरिमते हलंतादपि टाप् भवत्येव यद्वा दिवशब्दो दंतोप्यस्ति
तथा च बुद्धचरिते न शोभते तेन हि नो विना पुरं मरुत्वतावृत्रवधे यथा दिवमिति। अदंतपक्षे दिवुक्रीडाद्यावितिधा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तोरिगुपधत्वात्के॰ दंतत्वादाताप॰ स्तलंतपक्षे द्विर्वेडिविसूत्रेणोणादिको डिविः पुनः किंभूता॰ पूर्णोद्विपापू
र्णाघोः स्वर्गोपपातथाभूता स्वर्गव्यापिकेत्यर्थः लुपजातिछंदः स्यादिंद्रवज्राजतजास्ततोगौ अनंतरोदीरित
लक्ष्मभाजो पादौ यदीया उपजातयस्ता इति तल्लक्षणं ११ आयुष्यं कमलासनो वितरतादारोग्यमीशस्त्रिया
स्वं मैश्वर्यं गिरिकन्यकासहचरः साम्राज्यमाखंडलः॥ नीतिं दानवदेशिको निपुणतां वाक्येषु वाग्देवता पुण्य
श्लोकमनेकमत्र भगवान्लक्ष्मीपतिस्ते चिरं॥१२॥ अस्यार्थः अत्र श्लोके पंच उक्ता देवास्ते वः युष्मान्प्रति आ
युष्यादीनि दिशंतु ददतु। ते के। कमलमेव आसनं यस्य स कमलासनः आयुष्यं वितरतादित्याशीर्वादः।
सर्वेषु देवेषु विद्यमानेषु सत्सु ब्रह्मणो वायुष्यं दातव्यमित्यत्र को नियमः। इति चेन्नियमोस्त्येव तथा च ब्रह्मांड
पुराणे। आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च। पंचैतान्यपि लिख्यंते गर्भस्थस्यापि देहिनः इति अतः कारणा
द्ययं नियमः। आयुष्ये विद्यमाने सति आरोग्याभावे तद्व्यर्थं स्यात् अतस्तत्संसाध्याह त्रियां कीर्तीनामीशः सूर्यः आ
रोग्यं वितरतात्+ ज्ञानं महेश्वरादिच्छेन्मोक्षमिच्छेज्जनार्दनादिति वचनं आयुष्यारोग्ययोर्विद्यमानयोरैश्वर्यं ना

+सर्वेषु सत्सु देवेषु नैवारोग्यं दातव्यमित्यत्र को नियमः इति न शंक्यं यतो हि आदित्यपुराणे आरोग्यं भास्करादिच्छेच्छ्रियमिच्छेद्धुताशनात् ॥१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२८ वेतद्घर्थस्यात्अतआहगौरिकन्यकासहचरोमहादेवःऐश्वर्यवितरः·सर्वेषु·महादेवेनैवऐश्वर्यंदः·लिंगपु
राणोपतद्वारेमत्तमातंगावाप्रवेगास्तुरंगमाः।पूर्णेंदुवदनानार्यःशिवपूजाविधेःफलमितिआयुष्यारोग्यैश्व
र्येषुविद्यमानेषुतत्सुसाम्राज्याभावेतद्व·आखंडलइंद्रःसाम्राज्यंवि·सर्वेषुःआखंडलेनैवसाम्राज्यंदः·श
क्रकोशेयेनेष्टंराज्यमयेनमंडलस्येश्वरस्ययः।सास्तियस्याज्ञयाराजस्तससम्राडथराजकमिति।आयुष्यारोग्यै
श्वर्यसाम्राज्येषुविद्यमानेषुसत्सुनीत्यभावेतद्घर्थस्यात्अतोदानवदेशिकशुक्राचार्यःनीतिंवितरतात्सर्वे·
शुक्रोवनीतिदः·नीतितंत्रे।अविनीतस्ययालक्ष्मीःसाचिरंनैववितिष्ठति।कमठस्यगलेवद्धामालेवफुल्ल
मल्लिकेति।अतःकाः·आयुष्यारोग्यैश्वर्यसाम्राज्यनीतिषुविद्यमानेषुसत्सुवाक्येषुनिपुणताभावेतद्वर्थ।
वाग्देवतासरस्वतीवाक्येषुनिपुणतांवि·।सर्वेवाग्देवतयैवनिपुणतादाः·नीतिशास्त्रे।केयूराणिविभूष
यंतिपुरुषंहारानचंद्रोज्वलानस्नानंनविलेपनंनकुसुमंनालंकृतामूर्द्धजाः।।वाण्येकासमलंकरोतिपुरुषं
यासंस्कृताधार्यतेक्षीयंतेखलुभूषणानिसततंवाग्भूषणंभूषणं।अतआयुष्यादिकेषुविद्यमानेषुसत्सु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कीर्त्यभावेंद्रः लक्ष्मी पतिस्तेचिरमनेकंपुरापश्लोकनामपुराप्यकीर्तिवित· सर्वेलक्ष्मीयतिनेवकीर्तिर्दीः भार
तेउक्तत्वात् इमंस्तवमाधीयानः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः पुज्येतात्मसुखसांतिश्रीद्युतिस्मृतिकीर्तिभिरिति।
।।१२।।खाटीछाशिपलेहपायडवडीक्षारोडभानीगणोपदभक्तोनिमिवीववाकुलचराणाध्यायंतियांयोगिनः।।
कालाभीलकरालभूखलमहादेत्येंद्रमथार्थिनीसासास्यपरसातवाघक्षतयेस्तातकर्णमोटीचिरं।।१३।।अस्या
र्थः सा कर्णमोटीचामुंडातवाघक्षतयेयाघनाशायस्तात्अस्तु· किंभूतासा· सासूपरसा· अस्यतीत्यसूयः
क्रोधकारीयोरसोरौद्रस्तेनसहितासा· अतएवपुनः किंभूताकालेति· कालाः कृष्णसर्पास्तद्वत्अभीलाबी
षणाः करालाअतिरौद्राभुविखलाभूखलादुर्जनायेमहादेत्येंद्रास्तेषांमंथोमंथनंतमर्थयतितच्छीलासा·
साकायांयोगिनोध्यायंति· कीदृशायोगिनः कुलचराः कुलेनचिताः ख्याताः कुलचराः तेनचितइतिच
राप्· वाकिंचयन्भक्तोगणाअनिमिषीवअस्तीतिशेषः यस्याभक्तः सेवकोगणः यस्यसाइवरा डिवभ
वतीत्यर्थः किंभूतः सः खाटीतिखेआकाशेअटोः टनंतयस्यास्तीतिअटवीतिवाखाटी· पुनः इच्छाशी· इच्छया

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

१८ अश्नातीतितथा॰ एतेनतस्मादहरहर्मनुष्याश्नानीमिक्कलेइतिश्रुत्युक्तमनुष्यधर्मत्वनिरासः पुनः इच्छा
फलेहः फलेष्वामिषे ईहास्पृहायस्यसतथा॰ पु॰ पापउः पापंलुनातीतिअन्येघयोतिडः डल [illegible]
योरैक्यंअतएववडीवल्कमस्यास्तीतिवली॰ पु॰ ईछारोडभार्जाईक्षयारीडंलोलंचमनोभजतइतितथाइ
च्छासीत्याद्विवडीसंतः कर्मधारयः॥१३॥ सुदाराउलपालिमेखलतटीकच्छोटजानविभ्रतीपूतारेभर डी ६
ननीलजसभानागीचपातालगा॥ खाघासावजकालियारिणाव्याधेः समंपीडितामामोघोघरवाघवारण
पदंमंदाकनीवःक्रियात्॥१४॥ हेसुदाराःसुतरामुदाराः असौमंदाकिनीवःयुष्माकंहृदीतिशेषः अघवारण
पदं अघवारणोविष्णुस्तस्यपदंचरणंयस्याः सावअघवारणसमकुर्थ्यात्। स्थितिंकुर्यात् कीदृशीउलपानिमख
तृयारणतेषांआलिःपंक्तिःसैवमेखलाकांचीयस्यास्तद्विधातटीभ्रगुर्यस्याःसातथा पु॰ कच्छोटजानविभ्रती
कच्छेजलप्रायदेशेउटजानपर्णशालाःविभ्राणा पु॰ पूतासर्वतःपावना॰ पु॰ रेभरडीननीलजसभा॰ रेभमं
नःशब्दंरातिअंगीकरोतीतिरेभरासशब्दामुखरेतियावत् ईदृशीडीनापूर्वंवतत्लीनाएकतांगतानीलजानांपूर्वं

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नीउज्जानां पत्त्ररथहंसचक्रवाकादीनां सभायर्धित यस्यां सा । पु॰ त्वां देवरादधमस्तु लोकेविद्यमाना भागीरथीत्य
र्थः । पु॰ नागीव पन्नगीव पातालगा भोगावतीत्यर्थः । पु॰ अजस्रं कालियाश्विहारिण्या धश्वैतेत्रैलक्यसम
लादेवैः समं सहैव युगपत्पीडिता अश्वगारेत्यर्थः । पु॰ अमा॰ मीयत इति मानं मा अमा अपरिच्छेद्येत्यर्थः । पु॰ अमोघो
घश्चासौ अमोघो मोक्षफलद ओघस्तु प्रवाहः शरीरो यस्याः सा ॥१४॥ येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरा स्त्रीकृ
तो यो गंगां च दधेंधकक्षयकरो यो बर्हिपत्रप्रियः ॥ यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्यं च नामामराः सोव्यादिष्ट
भुजंगहारवलयस्त्वां सर्वदो माधवः ॥१५ स उमाधवः पार्वतीशस्त्वां सर्वदा अव्यात् रक्षतु । सकः ध्वस्तमनोभवेन पनि: ५
दग्धकंदर्पेण येन पुरा त्रिपुरवधे बलिं जितवानिति बलिजित् विष्णुस्तस्य कायो देहोऽ स्त्रीकृतः अनस्त्रमस्त्रं
संपादित इत्यस्त्रीकृतः शरः कृत इति यावत् उक्तं च महिम्नि रथचरणपाणिः शर इति । यो गंगां दधे च किंभूतः
अंधकक्षयकरः अंधकस्य दैत्यविशेषस्यांतकरः यो बर्हिपत्रप्रियः बर्हिमिपूः पत्रं वाहनं यस्य स स्कंदः प्रियो यस्य
सः यस्य नामामरा देवा इति स्तुत्यमीशं नामाहुः इतीति किं शशिमच्छिरोहर इति शशिमत्सचंद्रकलं शिरो यस्य तादृशस्या

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१८ सोहारस्येत्यर्थः हारश्च वलयानि च हारवलयानि इष्टाश्च ते भुजंगाश्च इष्टभुजंगास्त एव हारवलयानि यस्य सो यद्वा
इष्टानि भुजंगरूपहारवलयानि यस्य सो इति शिवपक्षे सर्वैर्ददातीति सर्वदः समाधवो लक्ष्मीपतिस्त्वामव्यात्
सकः भवेनोत्पन्नमात्रधृतविग्रहेन येनानः शकटं तदाकारं दैत्यस्वरूपं ध्वस्तं नाशितं अनः शकटं मातरं चेत स
न्निधानात् यद्वा भवेन घोरसंसारसागरप्राप्तेन कर्मानुसारेण यद्वाभवेन न भवो जन्म यस्य तेन स्वेच्छाधृत
विग्रहेण येन चामृतविभागार्थं लक्ष्मीप्राप्त्यर्थं वा बलिजित् कायः स्वदेहः स्त्रीकृतः स्त्रीभावं प्रापितः यश्चागंगो
वर्द्धनं गां च एव धौ दधे किंभूतः अंधेऽगाधे के जले क्षयं गेहं करोतीति सः अंधमगाधं कं जलं क्षयं गेहं मितं ने कार्यमं
जरी सागरजलशायीत्यर्थः यस्य वा अमराः स्तुतं नाम शशिमच्छिरोहर इति ग्राहः शशिनं चंद्रं म[illegible]ति पीडयतीति श
शिमत् राहुस्तस्य शिरोहर्तेत्यर्थः पु· इष्टभुजंगहा भुजंगं हंतीति भुजंगहा गरुडः स इष्टः प्रियो यस्येत्यर्थः पु· श्चार
वलयः श्चारं सुदर्शनचक्रं वलयमस्य सः यद्वा हारवलय एव पंचरत्नानि लयो यस्येत्यर्थ इति विष्णुपक्षे ॥२५॥ गोके
रीराङ्गाभरणीयदीयं यदव्याद्दहयादजमाद्दाह ॥ कुंभेन चूडामणिना दिगंतात् यायाद्यपायाद्दुरगात्मजार्द्धः ॥२६॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सऊः शिवः कुंधरिणीं आदिगं तात् दिगंतमभिव्याप्य अग्रपायान्नाशात्त्रायात् अवतु स कः यदीयमाभरणं भूषणं गोक
र्णाराट् गावो नेत्राणि येषां ते गोकर्णाः सर्पास्तेषां राट् स्वामी वासुकिः यद्गव्यहव्यादङ्गमाददाह · गव्यमे
व हव्यं होमद्रव्यं तदत्तीति गव्यहव्यात् वह्निर्यस्य शिवस्य गव्यहव्यात् तृतीयनेत्राग्निरजं मतो भवं कंदर्पं भस्मीचकारेत्य
र्थः किंभूतः मेनचूडामणिः भानां दीप्तीनामिनः स्वामी चंद्रस्स चूडामणिर्मुकुटरत्नं यस्य सः पु· अगात्मजार्द्धः अगात्म
जार्द्धं यस्य सः ॥१६॥ गौरीक्षणो भूधरजाहिनाथः पत्रं तृतीयं दयितोपवीतं ॥ यस्यांबरं द्वादशलोचनाख्यः काष्टासु
तः पातु सदाशिवो वः ॥१७॥ स स दाशिवो वो युष्मान् पातु स कः यस्य गौर्नंदिकेश्वरः पत्रं वाहनं यस्य क्षणं तृतीयं य
स्य भूधरजा पार्वती दयिता प्रिया यस्याहिनाथः शेषः उपवीतं यस्यांबरं वस्त्रं काष्टादिशः यस्य द्वादशलोचनाख्यः कुमा
रः सुत इत्यर्थः ॥१७॥ निर्द्धूतकायरूपः परचिदपरतः सुध्युपास्यो द्विदारो लुप्तांतस्यो न्यदाघो व्यवहितवसतिः पूर्वमुर्वीध्र
जेशः ॥ यादेसाशाविताल्कस्थिरपदमहिमो मध्वारिः स्तूयमानो धात्रेशः पातु एजनुसुभनिधिनिकरो लाक्रतिर्ल्वनूवैः ॥१८॥
उर्वीध्रजेशः सुध्युपास्यो वः पातु उर्वीधरतीत्युर्वीध्रो हिमालयस्तज्जा पार्वती तस्या ईशः शिवस्तदभिन्नः सुध्युपा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

स्यशरद्इत्यर्थः तत्रादोशरपक्षे निर्धूतिकायरूपः निर्धूतः दूरीकृतइरूपेनासो निर्धूतकः अस्संदेहापार्थोतिरानुरोधे
नचजलत्वेनसघासावायश्च आईषदर्धमात्रिकः आगतोवायइत्यर्थतस्यरूपंस्वरूपंयत्र सः पुः परेतिपुंस्त्वेततत्
दूपउः सपरातोयस्मिन्सः पुः द्विदारः द्वोहेरेकारो आरातिगरलातिसः पुः अलुप्तांतस्यः नलुप्तः अंतस्यः परांपत्रेसः
पुः अन्यदाघोव्यवहितवसतिः दातद्कारादाघश्चासावुश्चदाघोः अन्यश्चासोदाघोश्चान्यदाघोतस्यव्यवहितावसति
र्यत्रकवर्गपाठेअनयइत्युभाभ्यांअनविवयरणोमयइत्येकदेशानुकरणांताभ्यांतत्र रतिभ्यांहितं खडितं देघतेः कर्मणि
कोवाहलकात् अघपापंयेनसः अतएववशास्त्रान्वितः सुप्रयुक्तः स्वर्गलोके कामधुक्भवतीति भाष्यंसंगच्छते पुः पूर्व
विद्यमानस्यओर्व्यवहितावसतिर्यस्मिन्सः शिवपक्षेतु निर्धूतंभस्मीकृतंइः कामस्तस्यशरीररूपंयेनसः पुः परचितः उतः ए
चिद्रूपः उपरतः शांतः द्वोदारा उमागंगारूपायस्यासो पुः अलुप्ताअछिन्नाअंतः स्थाअंतनिष्ठायेनसः पुः अन्यश्चवंतर्नि
र्घंघतिरवंडयतीतिअन्यदः सचासावाघश्चसः पुः पूश्चवश्चतयोः समाहारः पूर्वकाशीगंगेतयोरव्यवहितावसतिर्यस्य
तिवोध्यं एवं मध्वरिः धात्रंशोलाकृतिश्चवः पातु तत्रादोशयोगपक्षे किंभूतोमध्वरिः वादेशेनासावितः दूरीकृतः उतउ

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कारो येन सः किंभूतो धात्रंनंतः कः स्थिरपरमहिता के ब्रह्मणोन इ बोधके घातशब्दे आदेशरूपेणातिष्ठति तादृशो योरः तस्य
यत्पदशोभा तया महितः पूजितः किंभूतो लाकृतिः लूनपूर्वः ले न ऊनः दूरीकृतः पूर्वो लूः यस्य रो यस्मिन्सः तएवस्तूयमा
नलंशुभनिधिनिकरलंत्रितयविशेषणं विष्णुपक्षे तुवाः वपुस्तस्यादेशः आज्ञा तयाप्रासमानात् साविताउत्कायेन
सः पुः स्थिरायदं वैकुंठस्तेन महितः पूजितः पुः स्तूयमानः पुः धात्रंसः धातात् साविताउत्कायेनसः पुः स्थिरपदं वैकुंठस्ते
नमहितः पूजितः पुः स्तूयमानः पुः धात्रेशः धाताग्रंशो यस्य पुः शुभनिधिकरः पुः लाकृतिः लस्य सुखस्य आकृतिः
लेवातेलवनेलः स्यात् लाश्तेचप्रकीर्तितइत्यनेकार्थात् पुः लूनपूर्वः लूनो पूर्वो येन सः पुः काशीदग्धावं ज लं ब्रह्मकम
इलुस्थं इति बोधम्॥१८॥कस्यालंकारभूषणंगिरिसुतां तुष्टाव किं पृच्छतिश्वशुरः केन हतश्च वीररघुणा संबोधनं किं
गिरेः॥नागर्यां सुरतावसानसमये मंदं किमुक्तं वचो वर्णाघं तिमयोग लोपरचनां कृत्वा बुधैः कथ्यतां॥१९॥वहि
लीपिके पंच अर्थः स्पष्टः चंद्रः वा चंगवान गनन अथार्थांतरमस्पोच्यते हे राजन् कस्य ब्रह्मणः सुतां तुष्टाव सती तां गिरि
वाचिश्रलमस्तु तथा हे राजन् न अंचति ते नांचः पर्वतास्तेषां मा रिरिं इस्ता स्यक्ता अतिशायिनी सुः शोभना रतिः प्रीति ति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२१ यस्मिन्नाना हविः प्रदानादिति भावः तस्मिन्नकेनवब्रह्मणा तुल्यं संबोध्यते आज्ञाप्यते येन तत्संबोधनमुपदेशरूप माज्ञा
वाक्यमित्यर्थः सकलमतवेदोक्ताज्ञा वदाज्ञां किमव्ययं चार्थमव्ययानामनेकार्थत्वात् किं परं वीर रघुणा रामेण मंदस
विनयं गिरा वाण्या उक्तं वचः पृच्छतीति पृच्छन् तस्मिन् रामवत्सस्य वादिनि विशेषणद्वयेन सकलमतांज्ञत्वं सत्यवक्तृत्वं चो
क्तं। ईदृशे त्वयि करभूषणं दानं किमपरं ईः लक्ष्मीरत्नं सर्वोत्कर्षेणास्तु तथाहे राजन्नत्र वहतः संग्रामे प्राज्ञोऽथवा हुतः स्मरः
सनंतिभेदं प्रा [illegible] प्नुवंति ते सनाम्नैव समानां समर्थः प्रसंगो यस्मिन्नित्यर्थः यद्वा सर्वति वाणान् । स्त्रियंतिते अस्त्राः आनसंति
कुटिलाभवंतु द्वीपयो [illegible] गिगतिविशेषेणेत्यर्थो युद्धगत्याभिज्ञास्ते आनमास्ते प्रचुरस्ते स्मिन् संग्राम इत्यर्थः यद्वा अत्र
वसनं तिस्म स्त्रेणाशत्रुद्धि धाकुर्वंति ते यां समय इति पूर्ववत् वर्णानां ब्राह्मणादीनामादौ ब्राह्मणः क्षत्रियोत यो रंति
मः क्षत्रियस्तस्मिन् योगः व्युत्पत्ति स्तस्य लोपो नशस्तस्य रचनात स्यो अबुद्धिस्तया बुधैः सम्मे किं अपि तु नेत्यर्थः
तेभ्य उत्कृष्टः मपि संग्रामात्पराङ्मुखे परलोकहानिः स्यादिति बुध्या पराङ्मुखो न भवतीति भावः यद्वा ते स्मरोः
सानसमर्ये हतः सन् रघुणा सह केवल श्रोसंबोधनं चेतानां अमंदस्फुटतां उक्तयोग्य शास्त्रोक्तं वचो नयच्छति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

किंतुस्वधर्मनिष्ठशोर्यमत्तत्वात्सकलजगद्धारानभूतः सर्वेभ्यः सर्वंददातीत्यर्थः वरार्णघंतिमेत्यस्यव्याख्यांतरमपि॥१९॥
केष्टामानगजायुक्तावाचोवीस्वरगोजगाः॥शंवोददतुकाजेशावेदेलास्वर्धुनीधराः॥२०॥अस्यार्थः काजेशाब्रह्मवि
७ ष्णुशिवाः वः शंसुखंददतु किंभूताः केष्टामानगजा युक्ताः कस्येष्टा ब्रह्माणी साच मा रमा च नगजा गिरिजा च ताभि
र्यथाक्रमंयुक्ताः पु वाचोवीश्वरगोजगाः वाचोहिंसः सचवीश्वरः खगेश्वरो गरुडश्च गोजोवृषभश्च तेर्गच्छंतीति तथा
पु वेदेलास्वर्धुनीधराः वेदाश्च इलापृथ्वीच स्वर्धुनीमंदाकिनीच ताः धरंतीति तथा॥२०॥सुरारिरिपुभृत्यस्यपितात
स्यचवाहनैश्चतत्पाशरेणहीनस्यतस्यकांतास्थिराभव॥२१॥सुरारीरावणस्तस्यारिः श्रीरामस्तस्यभृत्यः सेवकोहनूमान्
तस्यपितावायुस्तस्यवाहनं हरिणस्तस्यांसाक्षरेणहीनस्यलुप्तनकारस्यहरेः कांतालक्ष्मीस्तद्रूपात्वंहेदेविमद्गेहेस्थिरा
भव उत्तमवल्लीरिपुजासाकन्यायस्यवल्लभा॥तस्यहारारिपुस्वामीतस्यकांतास्थिराभव॥२२॥हेदेविमद्गेहे किंभूतात्वं
उत्तमवल्लीनागवल्लीतस्यारिपुर्हिमालयस्तस्यकन्यापार्वती सापत्याशिवस्यवल्लभातस्यहारः सर्पस्तस्यरिपुर्गरुडस्त
स्यस्वामीश्रीकृष्णस्तस्य [illegible] कांता॥२२॥अस्यासादयतियद्रूपंकरेणुःकरतोर्विना॥ततेकमलयत्रासभवत्वक्षण्यमेवहि॥२३॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

हेकमलपत्राक्षराजन्तत्तद्रूपंतेतवअक्षय्यमेवहिभवतु·ननुकिंकरोतिगुणःकारणैःककाररकारणकारैर्विनापदद्वयमासारय
ति।आयाति।इत्यर्थः॥२३॥घनघनाघनकांतिघनाघनुद्दनुजपुंजमिनात्रिजगुर्विगः॥सकमलोपिनद्वंद्वसमंक्रिया
मिहविलोकयितुंचसकर्णिका॥२४॥अःविष्णुःरा॰ माव॰ तारेकृष्णावतारेवादनुजपुंजंदैत्यनिचयंअपिन॰ टचूर्णि
तवान्·पिष्टसंचूर्णने·किंभूतअःघनघनाघनकांतिःघनःसांद्रासचासौघनाघनश्चमेघस्तस्यकांतिरिवकांतिर्यस्य
सःघनश्यामइत्यर्थःपु·घनंनिविडमघंपापंनुदतिसकलपापहंतापु·इनःसूर्योत्रिजःसोमःतावेवगावौनेत्रेयस्यसःपु·
विगुःविनागरुडेनगच्छतीतिविगुःपु॰ सकमलःकमलयालक्ष्म्यासःवर्त्तमानःअत्रश्लोकेसकर्तृकाकर्त्रीसहवर्त्तमाना
क्रियांविलोकयितुंज्ञातुंअर्द्धेसमंअर्द्धवर्षंददामीतिकवेःप्रतिज्ञा॥२४॥अपूर्वोयंमयादृष्टःकांतेकमललोचने॥शोंतरंयो
विजानातिसविद्वानेवनसंशयः॥२५॥हेकमललोचनेमयाकांतेशोंतरंपस्पांतेककारःअंतरंमध्येशोशब्दःतादृशअपू
र्वोअकारःपूर्वोयस्यसःदृष्टःएवंयोविजानातिसविद्वानेवनसंशयइत्यर्थः॥२५॥संध्यावंदनवेलायांऐगंछइणगतौ·
अत्रऐरितिक्रियापदंगुप्तं॥२६॥विंबाकारंसुधाकारंकांतावदनपंकजं॥अत्रक्रियापदंगुप्तंमर्यादादशवार्षिकी॥२७॥

^ नडागांतंद्विजोत्तमैःअत्रक्रियापदंगुप्तंमर्यादादशवार्षिकी २६

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

अत्रदशेतिक्रियापदंगुप्तं‧त्वंवस्येतितदर्थःअन्यत्स्पष्टं॥२७॥अर्जुनांतेवरारोहेभीमांतेचवरानने॥पांडवेःसहयोद्धव्यं
रसणीयोधनंजयः॥२८॥हेवरारोहेवराननेमयापांडवैःसहयोद्धव्यंत्वयाअर्जुनोऽद्यवसस्त्तहंतेभीमारा[illegible]त्रिस्तद्दतेचसा
यंशातरित्यर्थःधनंजयोवह्निरसरणीयइत्यर्थः॥२८॥देवराजोमयादृष्टोवारिवारणमस्तके॥भक्षयित्वार्कपत्राणिविष
पीत्वाक्षयंगतः॥२९॥मयावारिवारणस्तेतुस्तस्यमस्तकेदेवराजोमेघोदृष्टःविषंपानीयंपीत्वाक्षयंतिवासंगतःएतच्चित्र
मित्यर्थः॥२९॥विभूषणंकिंकुचमंडनानांकीदृक्सुमाचान्द्रमसीकुतोभा॥सीताकथंरौतिदशास्यनीताहाराममहादेवरता
तमातः॥३०॥अंतर्लापिकेयं‧हारः।महादेवरतातमतःअंधकारात्‧ततःसमयंहाराममहादेवरताततमातः॥३०॥जंबूफला
निपक्वानिगलागलावनेवने॥वीप्सातःकथितोस्यघर्षोभवद्भिर्नेविगम्यते॥३१॥वीपक्षिरौप्सातःअतःअप्साअदनेअन्य
त्स्पष्टं॥३१॥अट्टशूलाजनपदाःशिवश्शूलाश्चतुष्पथाः॥प्रमदाःकेशशूलिन्योभविष्यंतिकलौयुगे॥३२॥अट्टमन्नंशिवा
वेदाब्राह्मणाश्चतुष्पथाःकेशोभगइतिप्रोक्तःशूलंविक्रयउच्यतेइत्यस्यार्थः॥३२॥पुंसःसंबोधनंकिंविदधातिकोरणां
केरोचोगेर्द्विपल्लिंकाश्चन्यातेरिपूर्णोनरवरनरकेकोवधीद्रामकंकिं॥केवर्षासुनस्युर्विसमिवहरिणांकिंविदद्देनरवाणेर्वि

वै

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२३ ध्याद्रेकोविसर्पन्विघटयतितरून्नर्मदावारिपूरः॥३२॥अंतर्लापिकेयं·पुंसः संबोधनंकिं·हेनः कारिणांगजानांरुचः केवि
दधतिमदाः·अग्नेर्द्विषत्पारिपंथिकिं।वारितेनवारिपूरेणशून्याकापूः नगरी हेनरवरनर्क मसुरंकोऽवधीत·अः विष्णुः राम
केसम्यक्किंनर्मक्रीडा·वर्षासुकेनस्युःदावादावानलाः हारिणाश्रीनृसिंहेननखाग्रैर्विसमिव किंविददे विदीर्णोरिपूःहि
रण्यक शिपोर्वक्षः·विंध्याद्रौविसर्पन्कस्तरून्विघटयतिनर्मदावारिपूरः॥३३॥सरोमेहृन्मयंस्नात्वावापीपयसिकामिनी॥
ददातिभक्तिसंपन्नापुष्पंसौभाग्यवर्द्धनं॥३४॥हेकामिनिपद्मे अहंसरःस्नात्वाअयेगच्छामि अपगतेतदाभवतीकामिनीवा
पीपयसिपुष्पंमेमह्यंददातीत्यर्थः·अन्यत्स्पष्टं॥३४॥इहाविश्वंभरापीठेवंदनंकस्यनप्रियं॥अनुस्वारंविलुप्यामिऊकारस्य
प्रयोजनात्॥३५॥चौरनमित्यर्थः·अन्यत्स्पष्टं॥३५॥चक्रीत्रिशूलीनहरोनविष्णुर्महाबलिष्ठोनचभीमसेनः॥स्वेच्छानुचा
रीनृपतिर्नयोगीसीतावियोगीनचरामचंद्रः॥३६॥चक्रत्रिशूलरूपलांछनमहाबलस्वेच्छाविहारयुतोलांगलदंडसंबंधीवृष
भइत्यर्थः·अन्यत्स्पष्टं॥३६॥कस्मादिंदुरयाचकोयुवतयः·कंकामयंतेपतिंक्रीडाकेननिवार्यतेनिकटगेहासेकथंपावनी॥
नाषाददर्शयचेतिवस्तुनिमहाराष्ट्रीकथंवर्ततेवराणिघंतिमयोगलोपरचनांकृत्वाबुधैःकथ्यतां॥३७॥सारंगः॥सर्सा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

रे॥ वा सता॥ खवास दासिया। भायेत्यस्य यध्यमणि न्यायेनो भयत्रान्वयः॥३७॥ दयं कुत्र मनोद्विपद्दपितदिक् भूपु
त्र संबुद्ध्य कीदृश्यो ऽव्ययमास्ति भेदकथने किं किं विपत् ध्वंसकृ॥ दानादानविधोक्ष मंबुधजनः किं प्राह केर्मद्वियं स्ले
क्षः सन्निजभाषया वदति किं त्रैलोक्यनाथं श्रति॥३८॥ अपरं दिगारतु दास्तौ लक्ष्मीः कस्थिरतामुपेति सततं
कीदृक् नरो दुर्बलः किं चिच्छद्रं वाचिकं निगदितं केपां थ तायायहाः। किं संबुध्यिदं श्री यो निगदितं कावंधकारा को
गच्छं तं पवनं किमाह पवनः संगाभिलाषी मुहुः॥३९॥ अविरादरकुजामे रवी रथी चंद्रसूर्यौ। द्विवचनांतमेतत् को
निर्दग्धस्त्रिपुरारिणा कश्च कर्णस्य हंता नघाः कूलं विघटयति कः कः परस्त्रीरतश्च॥ कः संनद्धो भवति समरे भूषणं किं
कुचानां किं दुःसंगाद्भवति महतां मानपूजापहारः॥४०॥ अंतर्लापिके यं प्रश्न क्रमेणो वा त्तराणि मारः। नरः। पूरः। जारः।
परः। हारः। समग्रं चौव्यामोहं तव भिंदं तु छिंदं तु दुरितानि च॥ कर्तृगुप्तमिति श्लोके यो जानाति विचक्षणः॥४१॥ उः शं
मुई वृंदा अः विष्ट तेव्याः हरविधिहरयः कत्पदं अन्यत्स्य पं मू॥ पानीयं पातुमिच्छामि तत्त्वः कमललोचने॥ यदिदास्यसि
नेच्छामि नो दास्यसि पिबाम्यहं॥४२॥ अत्र दासीत्यतीति तिष्ठदः हेलं वो दरलच्छ रणार विंद मारतो यो न पूजयति॥ स भवति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

विश्वामित्रोदुर्वासागौतमश्चेति ॥४३॥ विश्वामित्रोगर्द्दभः दुर्वासाः दूरस्थलवासीगौतमः पशुः ॥४३॥ रामरामेतिरामेति
२५ रमेरामेमनोरमे ॥ सहस्रनामततुल्यंरामनामवरानने ॥४४॥ हेवरानने अहंरामेइतिरमे · किंभूतेरामे · इतिरामे · इतिकां
तारामामायायेनतस्मिन्कुउद्ब्रल्लरूपिणि · मनोरमे · मनोरमयतितस्मिन् किंभूतोहेरामराः रामएवराः धनंयस्यसः त
त्रहेतुमाहयतः कारणात्मेममरामनामसहस्रनामतुल्यंततस्मात्कारणादित्यर्थः · पक्षासंबोधनाध्याहारः · पुः वरानने
वरमाननंयस्यतस्मिन्यक्षाममरामनामसहस्रनामततंविस्तारयति ॥४४॥ यामाताममतामायामापरोक्षक्षरोपया।
तारानेगगनेरोतामक्षगक्षक्षगक्षम ॥४५॥ उइतिसंबोधनेहेअक्षगक्षक्षगक्षमः अक्षोरिंद्रियैर्गम्यंतेतेनअक्षगक्षाविषया
न स्तेषांक्षगोनाशस्तत्रक्षमः समर्थस्तत्संबोधनं · हेयोगिन् · गगनेआकाशगक्षमः अक्षोरिंद्रियैर्गम्यंते अक्षगक्षेतामरप्राय
अरप्रायरा · किंभूतेगगनेतारोने · ताराभिरूनंतारोनंतस्मिन्हृदयाकाशइतियावत् · तांकांयामाताअर्थात्विश्वमा
ता · याचममतातङ्गपायाचमायावैष्णवीयाचलक्ष्मीः किंभूतापरोक्षक्षरोपमा · परस्मात्सावृक्षाच्चवृषभस्तेनपरोक्षाणा
स्तरतिगच्छतीतिपरोक्षक्षरस्तंश्रीमहादेवंउपसमीपेयातिगच्छतीतिसा ॥४५॥ अप्पाघाः केघनंकिंभवतिमृगमदेको

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गुणः काधमायाको ऽगाधाः किं सखाणां जलमैलघुसुखं योषितां केनदीनः ॥ कः केदेवारयः । किं निमिपुरमैदृतिच्चूहि के
षां जननित्री क्वोकः कोवेक्ष्मवास्पिवुधवसति मनुर्मध्यवर्णैः पदानां ॥४६॥ अस्यार्थः । २ ३ ३ । कनक । आमोदः । शोभवी ।
सागरः जीवनं सुतेन कांतेन वांप्रवासी । असुराः । विदेहाः । देवानां विपतिः । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥४६॥ विनायो व
न मार्गेण गच्छंतौ । लपितं मया । हरेः कृतं दर्शयामां पश्यसुक्तं न दृश्यते ॥४७॥ अस्यार्थः यदा तदेति शाषः यदा वनमार्गेणायत
मार्गेण विना गरुडेन गच्छंतौ गमना श्रयौ ईश्वश्च स्वयो लक्ष्मीनारायणौ भवतः तदा मया लक्ष्म्या लपितं भाषितं अर्थाद्विष्णु
प्रति तदेवाह हरे इति हे श्रीविष्णो हरे नलारव्यवानरस्य कृतं सेतुरूपं मां दर्शय अस्योत्तरमाह विष्णुः पश्येति हे लक्ष्मी
त्यादि हे लक्ष्मी त्वं पश्येति विष्णुना उक्ते तथापि कवेर्लक्ष्म्या वा उक्तिर्न दृश्यते तत्पाम येति वा शेषः लक्ष्म्याः समुद्रकन्या
त्वेन सन्मुखदर्शनजानंदाविर्भावकृतजलाभिवृद्धिकृतसेतुपिधानमिति भावः ॥४७॥ कः खे भाति हतो निसाचरपतिः के नांबु
धौ मज्जितः कः कीदृक् तरुणी विलासगमनं कुर्वंति किं सज्जनाः ॥ किं पत्रे नृपते किं मर्जुनधनुः को रामरामा पहृन्मत्स्वस्त्रोतर
मध्यमाक्षरपदं भूपालवासी वचः ॥४६॥ अहंसः । रामेणासेनाकः । मथारं हंचिरंतुरंगः । गांडीवं रावणः मध्यमाक्षरपदे स्तेरस्तु वाशी

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

रितिपाठः ४८॥ नेत्ररथचक्रमित्रंरूपाहाध्वजंसुवदनायाः। वीक्ष्यपदांवरगात्रंहरिहरमदनाः कथंनविवदेयुः॥४९॥ अस्या
२५ र्थः। हरिहरमदनाः सुवदनायाः मुखेकेशपुकचांनेत्ररथचक्रमित्रंरूपाहारध्वजंपदांवरगात्रंयथाक्रमंवीक्ष्यकथंनविवदे
युरित्यन्वयः कांतावदनंहरेर्नेत्रंचंद्रत्वात् चक्षुषोचंद्रादित्योहरेरितिश्रुत्युक्तेः तथाकांतावदनंहरदृष्ट्यारथस्यचक्रंअत एवर
थांगेचंद्रार्कावितिमहिम्नसंगतिः तथाकांतावदनस्यमदनमित्रत्वंस्यष्टंदाहकत्वाद्विरहिणामिति एवंचस्वस्वदृष्ट्यातद्वस्तु
ध्यापरस्परंविवादइतिभावः सर्वत्रकांतावदनंपार्वणशारदचंद्रतुल्यमितिगूढध्वनिः तथाकांताकेशेषुकुंतलदृष्ट्यास्वरूपवत्वं
अतिश्यामत्वेनसुंदरत्वात् तथातेषुशिवदृष्ट्यागरलत्वंकामिनांदुखदत्वसाधर्म्यात् गरलस्यचभक्ष्यत्वंनीलकंठत्वानुपप सध्वजत्व ६
त्तेरितिभावः तथातेषुमदनदृष्ट्यामीनत्वंमीनाकारगुंफितत्वात्कचानामितिभावः सर्वत्रकेशानांश्यामत्वंविरहजनकत्वं
चध्वनितं तथाकचाहरिदृष्ट्याविष्णुपदत्वंशून्यत्वसाधर्म्यात् तथाहरदृष्ट्यातस्यास्तत्हेतुत्वादेवांवरत्वं तथामदनदृष्ट्या
व तस्मात्तद्धेतुत्वादेवस्वगात्रत्वंस्यचानंगत्वादितिभावः अतिकृशोदरीतिध्वनितं॥४९॥राजन्नत्वद्वैरिनारीकरनिकरगलत्के
करणालीमृणालीहालीनालीकदालीकृतापृथुकपशाङ्गीमरालीवलीयः॥ त्वत्तेजःस्वर्णवर्णाउजपतिमिलितागर्वपूर्णाचतू

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गांसि ते ऽडङ्कं द्वमिंदुघुमणीतनुतनोत्याचरतिं तस्य भूयः ॥५०॥ अस्यार्थः हे राजन्त्वद्वैरिनारीकरनिकरगलत्कंकणालीमृणा
२६ लीहालीनालीकहालीलक्ष्मीलाक्रतरिपुरूपशः श्रीमरालीत्वतेजः स्वर्णवर्णाडुज यतिमिलितासतीनूर्णामंडद्वंद्वंसूते न
वैवैरिणां या नार्यस्तासां ये कराःस्तेषां यो निकरस्तस्मात् गलंती या कंकणालीजलबिंदुपंक्तिर्वलयपंक्तिर्वा तत्र या मृणा
लीसेवला या मृणाली श्वेतत्वात् हातारस्तत्खंडकावा यां अस्तु शशकुत्र यत्र रमणीपश्यामि चंद्र प्रभा हंसोऽपं नहि ना
स्ति किं स्मरतनो गच्छत्स यो हंसभाक् । पक्षो किं स्फुरमुच्चदीधितिरयं व्याकारयारीरवा नभा ध्यान ध्ययनं च कास्ति वृनिते का
मप्रसादाद्धि मे अलिः सुरापुष्पलिहाः आलिः सखावला

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection